

Bo'lajak logopedlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda logopedik o'yinlarning o'ziga xos xususiyati

**Maxmudova Madinaxon
Sobirxonovna**

*Qo'qon davlat universiteti
Maxsus pedagogika kafedrası dotsenti, PhD
ORCID 0009-0007-1749-5379*

Annotatsiya. Ushbu maqola nutqiy apparat buzilishlarida logopedik o'yinning o'ziga xos xususiyatini tizimli ravishda yoritadi. Maqolada logopedik mashg'ulotlar jaroyonida nutqiy apparat buzilishlari mavjud bolalar uchun tashkil etiladigan o'yinlar, maxsus ta'lim nazariyasiga turlari, ijodiy o'yinlar va qoidali o'yinlar haqida batafsil tasvirlangan.

Kalit so'zlar. Nutq, rivojlanish, o'yin, ilk yosh, bola, chaqaloq, tovush, so'z, muloqot, til, nutq bosqichlari, nutq shakllanishi, ijodiy o'yin, qoidali o'yin.

O'yin bola faoliyatining asosini tashkil etadigan ko'rinishlardan biridir. Bolalar kamolati yo'lida ishlab chiqilayotgan turli o'yinlar nazariyasi ta'lim-tarbiya uchun ham naqadar qimmatlidir. Jufa qadim zamondan boshlab ko'plab olimlar, tadqiqotchilar, ma'daniyat tarixchilari o'zlarining olib borgan tadqiqot ishlarida o'yinning o'ziga xosligi, uning nafaqat alohida shaxs hayoti balki jamiyat hayotida turgan o'rni va ahamiyati haqida fikrlar bildirganlar. Ular o'yinning qadrini uning shartlilikini, uning bolalar xulqini shakllantirishdagi o'rnini, muomala-munosabati chog'idagi bolaning hatti-harakatlarini aniqlab olishdagi ahamiyatini alohida ta'kidlaydilar. Shunday qilib o'yinni "bolalikning hamrohi" deb atash mumkin. O'yin ayniqsa maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalar hayotining asosiy mazmuni tashkil etadi, u mehnat va ta'lim bilan uzviy aloqada bo'lgan holda yetakchi faoliyati sifatida namoyon bo'ladi. Bola shug'ullanadigan ishlarning ko'pchiligi o'yin shaklida bo'ladi. O'yin chog'ida bolada mavjud barcha jihatlar ishga tushadi: bola harakat qiladi, gapiradi, idrok qiladi, o'ylaydi uning holati xotirasi ko'chli ishlaydi, ta'sirchanlik va iroda sifatleri namoyon bo'ladi.

Tarixdan yaxshi ma'lumki, sharq mutafakkirlari Kaykovus, AbuAli Ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Yusuf Hos Hojib, Abu Nasr Farobiy va boshqa bir qator allomalar bolalar tarbiyasida o'yinning ahamiyati qancha qanchalar beqiyos ekanligi haqida o'z fikrlarini bildirganlar. Va tabiiyki, bu fikrlarini o'zlarining durdona asarlarida muxrlab qoldirganlar. Ular o'yinning bola rivojlanishidagi-aqliy, axloqiy, jismoniy barkamol bo'lib voyaga yetishishdagi o'rni haqida qimmatli maslahatlarini tarixiy manba sifatida meros bo'lib qolgan o'lmas risolalarda ta'kidlab o'tilgan.

Hozirgi zamon pedagog tarbiyachilari ham o'tgan zamon tarbiyashunoslari Y.A.Komenskiy, I.G.Peshtolotsi, K.D.Usheniskiy, V.A.Suxammenskiy, SH.A.Amanashvilining olib borgan ishlarini davom ettirib, ularni takomillashtirib, o'yinning bolalarni o'qitishda va tarbiya berishda o'yinning ahamiyatiga katta e'tibor bermoqdalar.

D.B.Elkonining "Psixalogiya uchun" kitobida "o'yin davomida bolalarda jamiyat uchun foydali bo'lishlik faoliyati tuyg'usi jamoatchilik faoliyatiga qiziqish rivojlanadi", deb aytilgan.

O'yin faoliyatini rivojlantirishga B.G.Anashev, Y.B.Azarov, E.S.Mahlahlar ham o'z hissalarini qo'shganlar. Ular bola shaxsining shakllanishida o'yin faoliyatining o'zni ahamiyati haqidagi fikr mulohazalarini bildirganlar.

Maxsus ta'limda ham logopedik mashg'ulotlar jarayonida olib boriladigan logopedik o'yinlarning o'ziga hosligi va mohiyati ham alohida mazmun kasb etadi. Logopedik o'yinlarning bola tarbiyasidagi o'zni va tutgan mavqei ham o'ziga hos sifatlarga ega. chunki logopedik o'yinlar o'zining tashkil etilishi va mazmuniga ko'ra, bolalarga ta'sir etish darajasiga ko'ra o'yinda qo'llaniladigan buyumlarning turlicha, kelib chiqishiga ko'ra turlichadir. Logopedik mashg'ulotlar jarayonida nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar uchun tashkil etiladigan o'yinlarni maxsus ta'lim nazariyasiga ko'ra ikki guruhga bo'lish juda keng tarqalgan: ijodiy o'yinlar va qoidali o'yinlar.

Ijodiy o'yinlar mazmunini bolalarning o'zlari o'ylab topadilar va o'z taasurotlarini, borliq haqidagi tushunchalarini hamda shu o'yinga bo'lgan munosabatlarni aks ettiradilar.

Qoidali o'yinlar esa kattalar tomonidan yaratiladi va bolalar hayotiga olib kiritiladi. Qoidali o'yinlar o'z mazmuniga qarab, bolalar yoshiga mo'ljallanganligiga qarab belgilanadi. Qoidali o'yinlarning ko'pchiligi xalq o'yinlari asosida tashkil etiladi. Bunday qoidali o'yinlarning ko'plari avloddan-avlodga tayyor holda o'tib bizgacha yetib kelgan.

O'yinlar o'z mazmuni va qoidalari, tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishga ko'ra shartli ravishda didaktik va musiqiy o'yinlarga bo'linadi. Didaktik o'yinlarda bolalarning avvalo aqliy faoliyati rivojlanib boradi, ular bilimlari chuqurlashadi va kengayadi; harakatli o'yinlarda bolalarning turli hatti-harakatlari takomillashadi: musiqali o'yinlarda esa musiqiy qobiliyatlari rivojlanadi.

Shuningdek, logopedik o'yinlar orasida ko'ngil asrlari, o'yin ovutmacholari ham bo'ladi.

Demak har bir logopedik O'yinning o'ziga hos sifatlari mavjud, biroq ular bir qator umumiy xususiyatlarga ham egallar, ya'ni har qanday logopedik o'yinlarda maqsadning mavjudligi, o'yin sabablari, amalga oshirish vositalarining rejali harakatlar va natijaning mavjudligi kabilar xosdir. Har qanday ko'rinishdagi logopediko'yinlar tushunib olingan. Va maqsadga qaratilgan faoliyat tarzida kechadi. Boshqa faoliyat turlarida bo'lgani kabi o'yin jarayoniga bolaning butun shaxsiyati- psixik bilish jarayonlari, irodasi, hissiyoti, ta'sirchanligi, ehtiyoj va qiziqishlari jalb etiladi; oyinda bola faol harakat qiladi, gapiradi va o'z bilimlarini o'yin davomida qo'llaydi.

Nutqi to'liq rivojlanmagan maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalar uchun o'tkazilayotgan logopedik o'yinlarning o'ziga xos xususiyatlari bor. Ular orasida

sabablarning o'ziga xosligi asosiy hisoblanadi. Bola o'yindagi maqsadiga erishish uchun o'ziga sheriklar tanlaydi. Rollarni tasdiqlaydi. Hullas o'yin faoliyatini muayyan darajada rejalashtiradigan bo'ladi. semak shunga qarab o'yin rivojlanib boradi. Bola o'yinda amaliy ehtiyojlarga qaram bo'lmaydi. O'yin tabiatning erkinligi garchi unda mehnat bilan ko'pgina o'xshashliklar bo'lsada jamiyat hayotida tutgan o'rni beqiyosligi bilan belgilanadi. Bolalarning o'yindagi erkinligi mustaqilligi qo'yidagi holatlarda namoyon bo'ladi: a) o'yin yoki uning mazmunini tanlashda; boshqa bolalar bilan ixtiyoriy birladshishda b) o'yinga kirish va chiqishning ixtiyoriyligida va xokozo.

K.D.Ushenskiy bolalarning o'yindagi mustaqilligiga o'ziga xos xususiyat sifatida qarab "O'yin shuning uchun ham o'yinki, u bola uchun mustaqil mashg'lotdir", degan edi. Uning fikricha, o'yin-bolakaylar vaqelik voqeylik bo'lganda ham uni o'rab olgan narsalardan ko'ra juda qiziqarli voqeylikdir. U bola uchun tushunarli bo'lgani uchun ham qiziqarlidir. Haqiqiy hayotda bola bolaligicha qoladi, u hech qanaqa mustaqillika ega bo'lmagan norasida, biroq o'yinda u boshqacha odam-u endi kamol topayotgan, u endi o'z kuchini sinab ko'ra oladigan va o'zi yaratgan narsasini mustaqil idora eta olasigan insonga aylanib boradi.

Turli ko'rinishdagi o'yinlarda qoidalar ham turlicha bo'ladi. Masalan, rolli ijodiy o'yinlarda qoidalar ham turlicha bo'ladi. Masalan roli ijodiy o'yinlarda qoida o'yin mazmunining o'zida rolda, syujetda mujassam bo'ladi. Katta kishi rolga kirgan bola uning u yoki bu vaziyatdagi harakat mos harakat qiladi. Misol uchun shifokor qabuliga qizchasini shakllangan ona kirib kelishi, haydovchining esa ularni mashida eltib qo'yishi.

Ijodiy uchun chog'ida buyumlar, roller, harakatlarning shartli xususiyatlarni barcha o'ynovchilar tomonidan birdek qabul qilishini eng umumiy qoida hisoblanadi. Busiz o'yin bo'lishi mumkin emas. masalan, "tabiati qo'yniga sayr" qilayotgan bolalar o'z guruhlardagi gilamni dengiz, qo'llaridagi karton trubachani durbin, stol-stullardan qurilgan inshoot-kema ekinligiga ishonmoqlari kerak.

Amaliy va didaktik o'yinlarda qoidalar harakatlarning tabiati va izchiligini, o'qituvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni belgilaydi.

Qoidalarning xilma-xil bo'lishiga qaramay, o'yin o'ynovchi bolalar barcha hollarda o'yin manfaatlariga bo'ysingan holda ixtiyoriy tarzda bajaradilar, chunki qoidalarning bo'zilishi o'yinning tugashiga va tez tarqab ketishiga olib keladi. Bolalar esa kundalik hayot talablarini bajarishga qaraganda o'yin qoidalarini bajarishga bir muncha toqat, diqqat, chidamlilik ko'rsatadilar. Bunday paytida qoidalar bolalar hatti-harakatini boshqaruvchi mexanizm sifatida asqotadi.

O'yinda bolaning tafakkuri va hayolati faol ishlaydi. Tashabbus va ijodiylik ko'rsatish turli ko'rinishdagi o'yinlarda turlichadir. Ba'zi hollarda u o'yin syujetining ko'rilishi va mazmunining tanlashi, rollarning taqsimlanishi o'yin vaziyatini yaratishdagi topqirlik bilan bog'liqdir. Ikkinchi bir hollarda esa ijodiylik harakat usullarini tanlashda namoyon bo'ladi. (berkinmachoq, to'p o'yini boshqotirma kabi o'yinlar). Uchinchi bir holda bilim va ko'nikmalarini tez safarbar etishda (latto rolli ijodiy o'yinlar). Ko'pchilik o'yinlar sheriklar harakatlarini oldindan ko'ra olishni va shundan kelib chiqib, o'z hatti-harakatini yoki harakat usulini o'zgartirishni talab qiladi. (Shashka, latto, rolli o'yin) dramalashtirilgan o'yinlarda ijodiylik, ifodalilik vositalarining tanlanishida (mimika, pantomimo; ovoz ohang) namoyon bo'ladi.

Xulosa. Shunday qilib logopedik o'yinlar maktabgacha ta'lim yoshidagi nutq, to'liq rivojlanmagan bolalarning aqliy, nutqiy qobiliyatlarini rivojlantiruvchi vosita sifatida yuzaga chiqadi va o'ziga hos xususiyatlar bilan birga o'ziga xos tarzda nomoyon bo'ladi. Maxsus ta'limda ham logopedik mashg'ulotlar jarayonida olib boriladigan logopedik o'yinlarning o'ziga hosligi va mohiyati ham alohida mazmun kasb etadi. Logopedik o'yinlarning bola tarbiyasidagi o'rni va tutgan mavqei ham o'ziga hos sifatlarga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. M.Yu. Ayupova Logopediya. O'zbekiston faylasuflar Milliy jamiyati. T.: 2007, 2011-y.
2. Ayupova M.Yu., X.M.Po'latova. Logopedik ritmika. Darslik. T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2007.
3. Muzaffarova X.N., Maktabgacha logopediya. Jizzax.: "Ruhshona servis", 2021
4. Nurkeldiyeva D.A., Chicherina Ya.Ye. Ilk, maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarni psixologik-pedagogik, logopedik tekshirish. – T.: 2014
5. Muzaffarova, X. (2021). Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan logopedik mashg'ulotlarni o'yinlar asosida tashkillashtirish. Scienceweb academic papers collection.
6. Maksakov.A.I. «Pravilno li govorit vash rebyonok». Prosveshchenie, 1988.